

Mona Ozoufová, *Revoluční svátky 1789-1799*,

Brno 2006, Centrum pro studium demokracie a kultury, 352 s.,
ISBN 80-7325-094-2

„Za použití vhodných prostředků lze lidi nadchnout i pro společenskou organizaci úplně absurdní, nespravedlivou a krutou.“ Tato věta velkého řečníka počátků Revoluce Mirabeaua – ať už pronesená tónem ironickým či varovným – by mohla stát v záhlaví klíčových knih Mony Ozoufové, která se po celý tvůrčí život vrací především k otázce zrození, resp. cíleného formování „nového člověka“ v republikánské, občanské kultuře.

Po více než třiceti letech od prvního vydání se českým čtenářům dostává do ruky překlad stěžejní práce této přední francouzské historičky. Protože jde o studii, jejíž první vydání se objevilo již v roce 1976, připadá mi vhodné zařadit ji především do kontextu vlastního „života a díla“ ženy, která byla nejen dlouholetou spolupracovnicí Françoise Fureta, ale i originální autorkou, která přispěla k obnově zájmu o problematiku Francouzské revoluce a obohatil ji na zcela jiné bázi, než jakou založila zejména levicová – především marxistická – tradice, která „exegezi“ revoluce de facto ovládala od 30. do 70. let 20. století.

Mona Sohierová se narodila jako učitelská dcerka v malém městečku Plouha v severní části Bretaně. (Otec, aktivista horlivě bojující za bretaňskou věc a kokejtující s komunismem, však tragicky zemřel ve třiatřiceti letech – Moně byly tehdy pouhé čtyři roky.) Tyto detaily nejsou bez zajímavosti. Na jedné straně zůstane problém školské výchovy a její role v politické akulturaci svým způsobem jejím celoživotním tématem, na straně druhé je bretaňská filiace pro budoucí historičku s republikánskou a silně laickou „senzibilitou“ možná poněkud udivující, vzhledem k tradicionalistickému, katolickému a protirevolučnímu charakteru kraje. Mona Ozoufová patří k historikům a historičkám – konvertitům. Její původní studijní směřování na prestižní École normale supérieure bylo filozofické, ještě svou agregaci, velkou státní zkoušku, opravňující k působení ve středním a vysokém školství, složila v oboru filozofie. Ale její další cesty se budou ubírat jiným směrem.

Snad k tomu přispělo i seznámení (údajně ve staré barokní pařížské Národní knihovně) s historikem Jacquem Ozoufem (1928-2006), který se brzy stal jejím manželem, celoživotním druhem, jehož od ní – po více než půl století šťastného společného života – odloučila až smrt v červenci loňského roku. Tento absolvent historie na pařížské Sorbonně, poznamenaný rodinnou odbojářskou a socialistickou tradicí i jejími ideály laického republikánství, zdědil i sklony k politické angažovanosti. Již v raném mládí – stejně jako již před ním Mona – se stal členem Komunistické strany Francie, vystoupil z ní však po potlačení povstání v Maďarsku v roce 1956 – stejně jako ona. Sdíleli spolu i zájem o provázanost politiky, ideologie a pedagogiky, zejmé-

na před první světovou válkou. Od roku 1971 Jacques Ozouf působil jako directeur d'études na École des Hautes Etudes en Sciences Sociales v Paříži.

Také ona později zakotvila právě při École des Hautes Etudes, když se stala členkou Centra Raymonda Arona pro politická studia. (Do té doby působila na střední škole, psala do týdeníku *Le Nouvel Observateur* a přispívala i do *Le Débat* a poté se stala samostatnou vědeckou pracovnící v Národním centru výzkumu. Výsledkem spolupráce s manželem byly především knihy *L'École, l'Église et la République 1871-1914* (1962) či *La République des instituteurs* (1992) věnovaná ustavování laického školství za Třetí republiky. A můžeme sem zahrnout i pozdější práci *L'École de la France* (1986), která se tázala, jak učinit „jedno a nedělitelné“ z mnohého a roztržitého?

Prostřednictvím svého nastávajícího se Mona Ozoufová již jako studentka osobně seznámila i s dalšími historiky, Emmanuelem Le Roy Ladurie a především s předními odborníky na Francouzskou revoluci, s Denisem Richetem a Françoisem Furetem. A toto přátelství rozhodlo o její další profesionální orientaci, již zpečetila dlouhodobá spolupráce právě s Furetem. Jak již bylo řečeno, jedním z jejich velkých badatelských problémů byl vztah mezi politikou, ideologií a pedagogikou. Není tedy divu, že svá stěžejní díla věnovala právě vzniku moderní politické kultury za Francouzské revoluce a ustavování veřejného školství ve Francii: vzájemná provázanost obou témat je zcela zjevná.

Do stejné myšlenkové a problémové linie vlastně patří právě i *Revoluční svátky*, publikované v roce 1976, které měly být původně autorčinou disertací, tedy svátky chápáné zde jako „pedagogické“, akulturační dílo Revoluce. Také pozdější práce *L'Homme régénéré. Essai sur la Révolution française* (1989) studuje sepětí revolučního „projektu“ s projektem pedagogickým. Ten je zde chápán v širším pojetí jako formování „občana“ ve smyslu nového člověka, člověka svobodného, „obrozeného“, slovy Saint-Justovými, „učinit z lidí to, co chceme, aby byli“.

Tyto studie znamenají i přesun těžiště autorčina zájmu o Francouzskou revoluci, umocněného blížícím se dvoustým výročím této události, které přineslo doslova záplavu publikací věnovaných této problematice. Mona Ozoufová tehdy ve spolupráci s Furetem přispěla především k obnovení zájmu o problematiku nástupu nové politické kultury za Francouzské revoluce a jejího utváření. Znamenalo to poměrně významné novum v poválečné historiografii, která pod vedením marxistických historiků kanonizovala sociálně-ekonomickou interpretaci revoluce a politické (tím spíše pak kulturní) fenomény přesunula do závislého postavení na této „základně“.

Z iniciativy M. Ozoufové a F. Fureta například vznikl kolektivní „kritický slovník“ Francouzské revoluce,¹ kde jsou v pěti tematických dílech (Události, Instituce,

1 FRANÇOIS FURET, MONA OZOUF, *Dictionnaire critique de la Révolution française*, Paris 1988.

Myšlenky, Aktéři, Historici) zahrnuta hesla koncipovaná spíše jako eseje s otevřeným koncem či jako příspěvky do diskuse než jako pokusy o exaktní definici. Výsledkem ale byla i dosud v podstatě nulová spolupráce s americkými specialisty na francouzskou revoluční kulturu Lynn Huntovou a Keithem Bakerem, která přinesla objemný tetraptych *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture Oxford*.² Plodem tandemové práce M. Ozoufové s F. Furetem byly i další práce, jako *Le Siècle de l'avènement républicain* (1993), či studie věnovaná girondistům.³ Jsou to ti „poražení“, k nimž byla historie, ale i historiografie krutá: slabý zájem a žádná kritická monografie v moderním francouzském dějepiscetví. Práce F. Fureta a M. Ozoufové pátrá po oné ztracené girondinské identitě, po jejich sociálních sítích a formách soudržnosti: měli vlastní politický program, nebo jejich sociabilita spočívala především na osobních přátelstvích či na náhodě historických událostí?

V posledních letech minulého století se však zájem M. Ozoufové přenesl k jiným obzorům: začala se zajímat více o literaturu, resp. o různé formy literárního projevu, a to zejména ve vztahu k ženským autorkám a aktérkám,⁴ resp. ke statusu románu jako literární formy ve světě 19. století, tedy ve světě proklamované „rovnosti podmínek“ v novém, „demokratickém“ obzoru.⁵ Líbil se jí výrok Germaine de Staël, že ideální žena je „veselá na duchu a melancholická v srdci“. Stala se také členkou poroty pro udělování prestižní ceny Femina ženským autorkám.

Zatím poslední práce Mony Ozoufové je návratem k revoluční problematice, tentokrát formou návratu k otázce a statusu historické „události“: *Varennes*.

2 FRANÇOIS FURET, MONA OZOUF, *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture* Oxford 1989.

3 FRANÇOIS FURET, MONA OZOUF, *La Gironde et les Girondins*, Paris 1991.

4 Patří sem například *Les Mots des femmes. Essai sur la singularité française*, Paris 1995. Ozoufová se zde ptala po „ženském osudu“ ve Francii v období mezi pozdním 18. stoletím a 20. stoletím na základě textů vybraných francouzských autorek z této doby, od Manon Rolandové a Germaine de Staël po Simone Weilovou a Simone Beauvoirovou, a hledala slova, jimiž se snažily pojmenovat svou „ženskou“ podmínku, která nikdy nebyla tak militantně vyhrocená proti mužům a „mužské“ podmínce jako ve světě anglosaského feminismu. K podobnému tématu se ostatně vrátila i ve své zatím nejnovější práci *Récits d'une patrie littéraire. La France, les femmes, la démocratie*, Paris 2006, kde se snažila podat obraz Francie jako společnosti, která je „alergická“ na myšlenku „války pohlaví“ a naopak se staví přátelsky ke komplementární komunikaci mužů a žen.

5 Jde o práci *La Muse démocratique, Henry James ou les pouvoirs du roman*, Paris 1998, a především *Les Aveux du roman. Le XIXe siècle entre Ancien Régime et Révolution*, Paris 2001, kde se zajímala o vztah mezi dvěma dědictvími 18. století: na jedné straně dědictvím aristokratické kultury a vkusu, mravů a způsobů a na straně druhé novému dědictví revolučnímu, demokratickému. Od Germaine de Staël k Anatolu Franceovi přes Balzaka, Stendhala, George Sandovou, Huga, Zolu a Flauberta se táže, co zanechal starý režim moderní Francii, protože „literatura nezná, co je tabula rasa“.

La mort de la royauté. 21 juin 1791 (2005) je lakonický název. Smrt království, nebo by se možná spíše hodil překlad *Smrt královského principu*, 21. červen 1791 netvoří klasický, kanonický „revoluční den“ – „journée révolutionnaire“ – jako 14. červenec či 10. srpen. Žádné vystoupení lidových „mas“, žádný „převrat“ – král ujíždí v převlečení z Paříže, u Varennes je zadržen a vrací se za hlubokého ticha do zmlklé metropole, kde se Ústavodárné shromáždění snaží incident poněkud zastříť, banalizovat. A přece je to den, kdy se revoluční historie zvrátila možná zcela nevratně: otcovský obraz krále vrytý do srdcí francouzského národa se rozplynul, národ se rozešel s královským principem. Co bylo, není, co bude, nikdo neví. Před Francií se otevírá propast do neznáma. Lze již ve Varennes sledovat zárodek budoucí podoby republiky, i budoucího Teroru? Vedla královna jinou politiku než král? To jsou otázky, které si zde autorka kladla především.

Vraťme se však k práci, která nás zde zajímá nejvíce, k *Revolučním svátkům*. Téma slavností a kultů za Francouzské revoluce nebylo samo o sobě novinkou. Již na přelomu 19. a 20. století se zrodily klíčové práce, které vzešly z pera tehdejších předních exegetů revoluce, ať už jde o Alphonse Aularda, zakladatele katedry dějin revoluce na Sorbonně za Třetí republiky,⁶ či přední marxisty Alberta Mathieze⁷ a Alberta Soboula,⁸ z nichž M. Ozoufová velkou měrou vycházela.

Analýza, o níž se Ozoufová pokusila, je inovativní v několika ohledech převážně interpretačního rázu. Autorka se nejprve zaměřila na rozlišení několika možných forem chápání slavnosti v 18. století. Na jedné straně tu máme staré, tradiční slavnosti, které se v osvětské době stávají synonymem pro neproduktivní zevlování a plýtvání. Na straně druhé pak stojí svátky promyšlené osvětskými utopickými mysliteli: svátky, jež by po antickém vzoru apelovaly na rovnost všech lidí a sloužily k utužování společenského pouta a občanské sounáležitosti. Revoluce – a s ní i proklamovaný ideál sociální homogeneity – poskytla příležitost k realizování takovéhoho snu. Nová podoba slavnosti má tedy učinit zjevným nově ustavené sociální pouto, ale také do sebe zahrnout všechny záležitosti a strategie této nově utvářené společnosti. Nic nesmí být ponecháno náhodě, ani choreografie, ani předměty, jichž se při slavnosti užívá, ani rozčlenění davu, ani způsob, jakým bude slavnost zobrazena pro další pokolení.

Deset kapitol sleduje zčásti chronologický sled: po historiografickém úvodu a reflexi o smyslu „slavnosti“ (a slavnosti revoluční zejména) v první kapitole jsou

6 ALPHONSE AULARD, *Le Culte de la Raison et le Culte de l'Être Suprême, 1793-1794*, Paris 1892.

7 ALBERT MATHIEZ, *Les origines des cultes révolutionnaires*, Paris 1904.

8 ALBERT SOBOUL, *Sentiments religieux et cultes populaires pendant la Révolution, saintes patriote set martyrs de la Liberté*, Annales Historiques de la Révolution Française 1957.

představeny klíčové revoluční slavnosti, další kapitoly se již věnují samotné analýze revolučního svátku jako fenoménu.

Prvním svátkem nového typu byla bezpochyby slavnost federace z roku 1790, prapůvodní pokus o ustavení občansko-náboženského kultu: právě proto jí také Mona Ozoufová přisuzuje nejdůležitější roli jako „modelu“. Obecně pak sledovaly revoluční svátky dvojí logiku. V prvé řadě měly poskytnout náhradu za slavnosti katolické, jako byl „ateistický“ kult Rozumu prosazovaný politickými radikály z kordelierského prostředí, nebo naopak deistický kult Nejvyšší bytosti organizovaný Robespierrem. Na straně druhé tu však byla i strategie „komemorační“: svátky měly připomínat významné revoluční dny, jako například Slavnost federace ve výročí dobytí Bastily, Slavnost jednoty a nedělitelnosti z 10. srpna 1793, uspořádaná k prvnímu výročí pádu monarchie, nebo, po thermidorském převratu, Svátek svobody slavený roku 1796 v den výročí Robespierrova pádu, tzn. 27., resp. 28. července, a nakonec Slavnost Založení republiky z 22. září 1798, uspořádaná ironií dějin rok před jejím pádem.

Zvláštní pozornost bychom možná mohli věnovat vztahům těchto svátků k prostoru a zejména času. Jak začínat republikánskou éru pomocí slavnosti? Jak probíhá „distribuce“ svátků v průběhu republikánského kalendáře, jak jsou s ním spjaty? Jak účinkuje a jakou roli zde plní výročí, připomínání? Je to prostředek jak zabránit zapomnění, jak oživovat permanentě vzpomínku na revoluci – to se týká zejména tří nezpochybnitelných dat-událostí: 1. vendémiaire (založení republiky); 14. červenec a 10. srpen (pád monarchie). Patří sem ale i svátky „neúspěšné“, jež byly nakonec zrušeny. Jak ukončit svátek, jak dovršit jeho ukončovací rituál? Svědkové-diváci se mají vracet do svých domovů obohaceni, osvíceni, šťastnější než předtím. Zajímavá je i úvaha o „zrovnoprávnění“, egalizaci, „zploštění“ času.

V práci M. Ozoufové můžeme obecně vycítit tři základní teze. Snaží se interpretovat a pochopit revoluční-občanskou slavnost jako komplexní a analyzovatelný celek, nikoli jako pouhý soubor různých svátků a slavností uspořádaných v průběhu revolučního desetiletí. Proto zdůrazňuje spíše ty jevy a prvky, které se opakují, než ty, které představují ojedinělé jednotliviny. A i proto užívá v názvu své práce singulár (*La fête révolutionnaire*). Takový koherentní obraz pak dovoluje položit důraz na jednotici, společnou ideu, která jde napříč politickým spektrem.

Dalším důležitým fenoménem, který M. Ozoufovou zajímá, je to, co nazývá „přesunem sakrality“ z entit náboženských na občanské, tedy zejména národní či státní. Autorka si uvědomovala, jak bylo těžké, ba nemyšlitelné umlčet náboženský život zakořeněný do lidí křesťanského světa. Slavnosti organizované revolucionáři tak vlastně vyplňují jistou propast, jsou odpovědí na „horror vacui“, který se skrýval za latentní dechristianizaci Francie. V tom smyslu představují určité smíření mezi racionálním a emocionálním, mezi časem a věčností.

Na druhé straně však přinášejí jednu klíčovou novinku, která tyto občanské kultury zrozené z revoluce (nebo možná z racionálního náboženství zednářských lóží) od-

lišuje od předcházející tradice: totiž to, co bylo u tradičních náboženství naprosto esenciální – „sakralizující ochrana“. „U busty se neprosí o ochranu, busta se nelíbá,“ komentuje autorka (s. 448).

A třetí důležitý aspekt, který koresponduje s autorčiným konstantním zájmem o pedagogické a akulturační strategie revoluce: Ozoufová se snaží interpretovat revoluční slavnost právě v jejím pedagogickém rozměru, jejímž hlavním cílem je výchovné působení na veřejnost ve smyslu apelu na občanské hodnoty (s. 21). Slavnost se tedy stává školou, divadlem, muzeem i cirkusem – ale především onou „učitelkou ctnosti“. Slovy poslance Boissyho d'Anglas: „Organizovaný svátek předpokládá nové ovládnutí městského prostoru. [...] Tím, že budete takto člověka poučovat a vychovávat, obnovíte jej způsobem zcela absolutním a úplným, dáte mu tak poznat vliv a nebezpečí jeho vášní (...) a přivedete jej k původní prostotě, jíž jej nadala příroda.“

Jakkoli M. Ozoufová uznávala, že definitivní zavedení revolučních svátků bylo vlastně „neúspěšné“, vyjádřila přesvědčení, že právě díky nim byly nové hodnoty jako práva, svoboda, vlast vzájemně propojeny na prahu nového světa, laického i liberálního, a že onen přesun posvátného na politické a společenské hodnoty se stal hotovou věcí. A právě na nich od nynějška stála nová legitimita, stejně jako koexistence kultu lidskosti a „náboženství společenského pouta“. V tom smyslu pak revoluční slavnosti naplnily svůj hlavní účel: staly se počátkem nového věku, nového času.

Daniela Tinková